
РОЗДІЛ X. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК: 347.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.46>

ПОРЯДОК КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ОЦІНЮВАННЯ СУДДІВ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Владикін О.Н.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри інтелектуальної власності
та приватного права
факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID: 0000-0003-2098-3529*

Пороховата Є.О.

*студентка першого курсу магістратури
факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Валєєва М.С.

*студентка першого курсу магістратури
факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Владикін О.Н., Пороховата Є.О., Валєєва М.С. Порядок кваліфікаційного оцінювання суддів: проблемні аспекти оцінки доброчесності.

Кваліфікаційне оцінювання суддів є наріжним каменем судової реформи в Україні, що має на меті гарантувати незалежність, доброчесність та професійність судової системи. Ця стаття аналізує нормативно-правову базу, що регламентує цю процедуру. Стаття має на меті виявити недоліки в механізмах оцінки доброчесності суддів, дослідити міжнародний досвід кваліфікаційного оцінювання суддів та розробити ряд актуальних пропозицій для покращення такого оцінювання. Дослідження виявляє такі критичні проблеми, як суб'єктивність, потенційний політичний вплив та недосконалість критеріїв, що підривають об'єктивність оцінювання. На основі цього формуються конкретні пропозиції щодо більш об'єктивних та прозорих підходів до оцінки суддівської доброчесності. У статті проведено всебічний аналіз методологій оцінки суддів та кандидатів на посаду судді, затверджених Вищою кваліфікаційною комісією суддів, виявляючи проблеми законодавчого регулювання та відсутність чітких критеріїв доброчесності. Особлива увага приділяється проблемним аспектам кваліфікаційного оцінювання як у широкому (нормативно-правове регулювання), так і у вузькому (використання способів оцінки) контекстах. Розглядаються інноваційні підходи, включаючи потенційне використання блокчейну та технологій штучного інтелекту, для підвищення прозорості та ефективності оцінювання. Увагу передусім приділено ролі громадськості у підвищенні довіри до судової системи та необхідності адаптації передового міжнародного досвіду, включаючи використання блокчейну та технологій штучного інтелекту. Як результат, представлено низку рекомендацій для покращення процедури кваліфікаційного оцінювання суддів, з особливим акцентом на критерії доброчесності. Перспективою цього дослідження є продовження започаткованих та ініціювання нових дискусій щодо ефективності існуючих механізмів оцінки суддів. Висновки та рекомендації, представлені у статті, будуть надзвичайно корисними для суддів, правозахисників та громадських організацій, які активно працюють над реформою правосуддя у нашій державі.

Ключові слова: кваліфікаційне оцінювання; професійна компетентність; професійна етика; доброчесність; методика оцінювання.

Vladykin O.N., Porokhovata Y.O., Valeyeva M.S. The procedure for qualification assessment of judges: problematic aspects of integrity evaluation.

Qualification of judges is the cornerstone of judicial reform in Ukraine, which can guarantee the independence, integrity and professionalism of the judicial system. This article analyzes the legal framework that regulates this procedure. The article aims to reveal shortcomings in the mechanisms for assessing the integrity of judges, to monitor the international evidence of the qualification assessment of judges and to develop a number of relevant proposals to improve this evaluation. The investigation reveals such critical problems as subjectivity, potential political spillover and lack of thoroughness of criteria that support the objectivity of the assessment. On the basis of this, specific propositions are formed using more objective and insightful approaches to assessing judicial integrity. The article has carried out a comprehensive analysis of the methodology for assessing judges and candidates for appointment as judges, approved by the High Qualification Commission of Judges, identifying problems of legislative regulation and the presence of clear criteria of integrity. Particular attention is paid to the problematic aspects of qualification assessment in both broad (regulatory and legal regulation) and narrow (various assessment methods) contexts. Innovative approaches are being considered, including the potential use of blockchain and piece intelligence technology, to improve insight and efficiency of assessment. Respect is given to the role of the enormous scale of increased trust in the ship system and the need to adapt advanced international data, including the use of blockchain and artificial intelligence technologies. As a result, a recommendation is made to shorten the procedure for the qualification assessment of judges, with particular emphasis on the criterion of integrity. The prospect of this research is the continuation of the beginnings and the initiation of new discussions about the effectiveness of the existing mechanisms for assessing trials. The main recommendations presented by the statistics will be extremely useful for judges, legal authorities and large organizations that are actively working on justice reform in our country.

Key words: qualification assessment; professional competence; professional ethics; integrity; assessment methodology.

Постановка проблеми. Кваліфікаційне оцінювання суддів розглядається як етап судової реформи, що, в свою чергу, базується на зміцненні незалежності, доброчесності та професійності судової системи України. Дана процедура вимагає застосування відповідності суддів професійним, етичним і доброчесним стандартам.

Метою дослідження є формування обґрунтованих пропозицій для удосконалення процедури оцінювання у контексті принципу доброчесності на основі аналізу нормативно-правової бази та міжнародного досвіду у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінювання кандидатів на посаду судді завжди було актуальним у науковій царині. За останні роки аналіз оцінювання судді у контексті здійснення ним власної діяльності, методології кваліфікаційної оцінки кандидатів на дану посаду здійснювали Федорчук А.Б., Лапкін А.В., Куліков О.П., Гудима М.М., Трофімова Л.В., Кулібаба А. та інші. Наукові статті останніх були основою для аналізу у даній статті.

Одним із ключових аспектів забезпечення якісного правосуддя є своєчасна та неупереджена оцінка компетентності суддів, їхньої професійної майстерності, а також доброчесності та ряду інших морально-психологічних якостей. Як зазначає Куліков О.П., існує ряд певних логічних недоліків у методології кваліфікаційного оцінювання суддів, що виражається у повторному використанні одних і тих самих показників у межах різних критеріїв оцінювання; відсутності чіткої визначеності щодо розуміння значення того чи іншого критерію оцінки (наприклад, критерію "чесності" та "порядності") [1, с. 277–280]. Дану думку розширює та доповнює у своїх наукових працях, що стосуються аналізу критерію моральності в особі кандидата на посаду судді, науковиця Гудима М.М., зазначаючи, що проблему складає відсутність законодавчого регулювання механізмів перевірки особистих та моральних якостей кандидата [2, с. 78]. Нарешті, Трофімова Л.В. наголошує на тому, що якість кваліфікаційного оцінювання суддів виражається не лише у подальшому аналізі діяльності кандидатів, що пройшли оцінку, а й у наявності відповідних стандартів оцінювання та їх якісному аналізі Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Даний автор також вказує на те, що важливим у ході оцінки є не тільки аналіз професійної компетентності суддів, але й інших критеріїв, таких як культура професійного спілкування, повага, доброчесність та інші [3, с. 200–204].

Особливо актуальним постає питання щодо вивчення методології оцінки саме доброчесності суддів, оскільки цьому, як неодноразово у своїх працях зазначає Федорчук А.Б., приділяється найменша увага у теоретичному полі. Автор, визначаючи процес перевірки доброчесності кандидатів на посаду суддів як психологічне тестування, вивчення інформації, отриманої із зовнішніх джерел,

інтерв'ювання з кандидатом, наголошує на його не повній визначеності [4, с. 59]. Це, своєю чергою, негативно впливає на результативність самої процедури кваліфікаційного оцінювання кандидатів, яка, на переконання Лапкіна А.В., значною мірою залежить від декількох умов: чіткості, простоти й об'єктивності процедури; визначеності, повноти й досконалості критеріїв оцінювання [5, с. 112].

Виклад основного матеріалу. Якщо розглянути питання щодо основних етапів оцінювання, то результати комплексного підходу ґрунтуються на кількох етапах. Відповідно до Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення, затвердженого Рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 03.11.2016 № 143/зп-16 (зі змінами від 24 квітня 2024 року) та Положення про порядок складання кваліфікаційного іспиту та методик оцінювання кандидатів, затвердженого Рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 19 червня 2024 року № 185/зп-24 (зі змінами від 15 липня 2024 року), критеріями кваліфікаційного оцінювання є: компетентність (професійна, особиста, соціальна); професійна етика; доброчесність.

Основними показниками оцінки кожного критерію є: 1. рівень знань у сфері права, уміння правозастосування, ефективність здійснення правосуддя, вміння підвищення фахового рівня (професійна компетентність); когнітивні, емотивні, мотиваційно-вольові якості особистості (особиста компетентність); комунікативність, управлінські, організаторські здібності, чесність, порядність, дисциплінованість (соціальна компетентність); 2. відповідність майна задекларованим доходам, відповідність особи вимогам щодо запобігання корупції, політична нейтральність, поведінка, що забезпечує довіру до посади системи правосуддя в цілому, інші дані, які можуть вказувати на відповідність критерію (професійна етика); 3. чесність, порядність, а також відсутність контрпродуктивних дій, відсутність схильності до зловживань (доброчесність). З метою перевірки відповідності кандидату на посаду судді кожному окремому критерію проводиться тестування (для першого та третього критерію), перевірка суддівського досьє (для кожного з критеріїв), співбесіда з кандидатом (на кожному з етапів оцінки) [6, с. 5–12; 7, с. 2–7]. Таким чином, в першу чергу, оцінці підлягає професійна компетентність, яка включає теоретичні знання, перевірку практичних навичок та аналіз кандидата на посаду судді. Наступним оцінюється професійна етика, що охоплює аналіз стилю життя, фінансових декларацій і виявлених конфліктів інтересів. І закріплюється тим, що оцінюється доброчесність судді через вивчення поведінки судді в роботі та поза її межами. Завершитись процедура може за допомогою інтерв'ю (співбесіди), під час якої члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів перевіряють загальний рівень готовності суддів на відповідність своїм обов'язкам, уточнюють відповідні дані, що були вказані кандидатом у суддівському досьє.

На нашу думку, виходячи з аналізу вищезазначених документів, проблеми кваліфікаційної оцінки можуть виникати через суб'єктивний і вибірковий підхід, що може виникати під час проходження співбесіди з кандидатом. Це також може проявлятися у нерівному ставленні до учасників кваліфікаційного оцінювання, спрямованого на підтвердження чи спростування відповідності судді займаний посаді під час аналізу суддівського досьє членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Дані думки пояснюються тим, що співбесіда полягає в можливості судді доповнити, уточнити певну інформацію з суддівського досьє, оголошені доповіді кандидата щодо його відповідності критеріям професійної етики та доброчесності, що певним чином може слугувати підставою для переконання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України прийняти не об'єктивне рішення щодо особи.

Попри те, що у ряді нормативно-правових актів використовують поняття "доброчесність", єдиного визначення ще досі немає у законодавстві. Те ж саме можна сказати й про методологію оцінки відповідності кандидата на посаду судді, так як досі для Вищої кваліфікаційної комісії суддів головним критерієм лишається відповідність способу життя задекларованим статкам кандидата на посаду судді та членів його родини. Як зазначає Кулебаба А., чесність та гідність, порядність та не підкупність є найважливішим критерієм перевірки відповідності кандидата критерію доброчесності, оскільки стоять на одному рівні за значущістю в очільників європейських структур юстиції [8, с. 214].

Розробка єдиного стандарту, який би закріпив правила та регламентовані способи перевірки доброчесності судді, на нашу думку, є одним із найбільш актуальних питань покращення методики оцінювання суддів в Україні. Наразі вже здійснюються перші кроки на шляху до цього. Так, у листопаді 2024 року під час XII Міжнародного форуму з практики Європейського суду з прав людини «Імплементція Європейської конвенції з прав людини в Україні» член Вищої ради правосуддя Сергій Бурлаков зазначив, що у Вищій раді правосуддя підходить до завершення робота над Єдиними показниками для оцінки доброчесності та професійної етики судді та кандидата на посаду судді. Як зазначив у своєму виступі Бурлаков С., у майбутньому документі буде чітке відокремлення об'єк-

тивних критеріїв від суб'єктивних, у зв'язку з чим відповідність доходів і витрат кандидата буде перевірятися окремо від таких неформалізованих показників, як "гідність", "порядність" та інші. Проте даний документ не зможе уніфікувати чіткі критерії відбору, оскільки через суб'єктивний характер показника доброчесності все буде зводитись до внутрішнього переконання членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів [9].

Крім того, у ході аналізу нормативно-правової бази та Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення, затвердженого Рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 03.11.2016 № 143/зп-16 (зі змінами від 24 квітня 2024 року), нами було визначено ще один проблемний аспект. Так, відповідно до ч. 6 ст. 75 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" будь-які особи з дня оприлюднення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України рішення про допуск кандидатів на посаду судді до спеціальної перевірки мають право надавати до Комісії інформацію та матеріали щодо невідповідності певного кандидата вимогам. Інформація та матеріали, отримані від анонімних джерел, а також інформація та матеріали, джерела походження яких встановити неможливо, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України не розглядаються [10]. На нашу думку, навіть попри уточнення стосовно неприйнятності інформації з анонімних джерел, не встановлено чіткого критерію прийнятності джерела таких даних чи обов'язок Комісії здійснити її належну перевірку. Прикладом слугує судове рішення у справі № 9901/333/21 (адміністративний позов судді до Вищої ради правосуддя) яка демонструє ситуацію, коли кандидат оскаржував результати оцінювання через відсутність конкретизації джерел, на які посилалася Комісія при встановленні невідповідності критеріям доброчесності. Це підтверджує необхідність чітких критеріїв оцінки джерел [11].

Також варто звернути увагу на те, що нестача кваліфікованих кадрів для проведення оцінювання та складність аналізу доброчесності суддів стає ще однією перешкодою. Перевірка стилю життя та відповідності доходів задекларованим активам часто проводиться формально через виявлення ефективних механізмів аналізу. До того ж іноземні ризики політичного чи особистого тиску. Громадськість і судді часто сприймають кваліфікаційне оцінювання як формальність або інструмент політичного впливу, а не реальний механізм підвищення якості судової системи. І це пояснюється тим, що попри визначення кваліфікаційного оцінювання суддів процедурою прозорою та публічною, немає наразі чіткої процедури висвітлення її перебігу для громадськості. У справі № 9901/305/22 суддя оскаржував результати оцінювання, зазначаючи, що Комісія використала некоректну методику перевірки його декларації, що в підсумку призвело до недоведених висновків про недоброчесність. До того ж громадськість і судді часто сприймають кваліфікаційне оцінювання як формальність або інструмент політичного впливу. Попри визначення цієї процедури прозорою та публічною, немає наразі чіткої процедури висвітлення її перебігу для громадськості [11].

Крім того, зовсім нещодавно Вища кваліфікаційна комісія суддів України затвердила нове Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання суддів. Це рішення, ухвалене 22 січня 2025 року, передбачає оновлену систему оцінювання, яка включає презумпцію відповідності судді критеріям доброчесності та професійної етики. Згідно з новими правилами, кандидат на посаду вважається таким, що відповідає зазначеним критеріям, і отримує максимальний бал у 300 пунктів, якщо не буде встановлено обґрунтованих сумнівів щодо його відповідності хоча б одному з показників. Нова методологія передбачає детальну систему балів за різними критеріями: професійна компетентність оцінюється максимально у 400 балів, особиста та соціальна компетентність — по 50 балів кожна, а доброчесність та професійна етика — по 300 балів. Суддя вважається таким, що відповідає критеріям кваліфікаційного оцінювання, у разі набрання не менше 75% від суми максимально можливих балів за кожен критерій [13]. На нашу думку, встановлення чіткої шкали балів за критеріями, а також запровадження принципу презумпції відповідності для працюючих суддів є суттєвим кроком для підвищення прозорості та контролю за оцінюванням суддів.

Разом з тим, повноцінна реалізація цих механізмів стикається з викликами практичного характеру. Як і раніше, існує необхідність у більш чітких законодавчих формулюваннях, які б унеможливили різночитання окремих показників та критеріїв. На нашу думку, до процесу розробки та вдосконалення методології слід системно залучати міжнародних експертів і представників академічного середовища.

Висновки. З аналізу вищенаведеного, не можемо не зазначити про необхідність здійснення подальших кроків для покращення оцінки доброчесності суддів та кандидатів на зазначені посади:

- розвиток методології, що передбачатиме не тільки чіткі критерії оцінки декларацій, професійної репутації суддів, але й також академічну доброчесність у науковій діяльності; розробку

чітких критеріїв прийнятності джерел, з яких до Комісії може надійти інформація щодо доброчесності судді;

- дотримання принципу прозорості кваліфікаційного оцінювання доброчесності суддів шляхом створення окремої автоматизованої системи для проведення моніторингу та звітності. Позитивним, на нашу думку, було б залучення незалежних міжнародних експертів для оцінки доброчесності суддів (окрім етапу оцінки декларацій);
- зменшення суб'єктивного фактора при оцінці декларацій через використання штучного інтелекту. У цьому випадку найбільш вдалим варіантом буде розробка та подальше використання блокчейну, як в естонському проєкті «Estonia e-Residency», яка може гарантувати прозорість кожного етапу оцінки, швидкий аналіз та зменшення ризику помилок [12];
- сприяння підвищення рівня громадської довіри до кандидатів на посаду судді шляхом надання реальної можливості громадськості спостерігати за безпосередніми етапами оцінки (наприклад, через транслявання співбесіди з кандидатом); введення критерію прийнятності кандидата щодо обов'язкової його участі у громадському житті (наприклад, через членство у громадській чи міжнародній організації, реалізацію соціальних проєктів для допомоги та розвитку громад).

Кваліфікаційне оцінювання суддів є одним з основних інструментів для модернізації судової системи, проте його ефективна реалізація стикається з численними викликами. Важливим аспектом є те, що, хоча реформування судової системи сприяє підвищенню її прозорості та справедливості, багато процесів, пов'язаних з оцінюванням суддів, все ще потребують удосконалення. Законодавство повинно писати чіткі та прозорі критерії оцінювання, які виключають можливість різночитання та подвійне розуміння сутності того чи іншого критерію оцінки. Варто, на нашу думку, також залучати міжнародних експертів, науковців до оцінювання чи написання методології та процедури оцінки кандидатів на посаду судді. Актуальною є потреба створення методології оцінювання доброчесності, яка передбачає: розробку критеріїв для аналізу декларацій, професійної репутації, академічної діяльності; визначення чітких критеріїв прийнятності джерел інформації про суддів (щодо їх недоброчесності); прозорість процесу кваліфікаційного оцінювання через впровадження автоматизованої системи моніторингу, використання штучного інтелекту та блокчейну, залучення громадськості за контролем оцінювання суддів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Куліков О.П., Система оцінювання показників діяльності суддів: вдосконалення продовжується. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Випуск № 79 (2). С. 276–284.
2. Гудима М.М. Моральність як умова суддівського добору: окреслення проблеми. *Innovative Development: Synthesis of Scientific Approaches in Various Fields of Research*. 2024. Випуск 3. С. 77–79.
3. Трофімова Л.В. Проблемні питання якості кваліфікаційного оцінювання суддів. *Часопис Київського університету права*. 2020. Випуск 2. С. 198–207.
4. Федорчук А.Б. Гарантії діяльності суддів в Україні: поняття, ознаки та класифікація. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1. С. 53–60.
5. Про підходи до визначення критеріїв оцінювання доброчесності суддів та кандидатів на посаду судді розповів член ВРП Сергій Бурлаков на міжнародному форумі. Вища рада правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/news/pro-pidhody-do-vyznachennya-kryteriyiv-ocinyuvannya-dobrochesnosti-suddiv-ta-kandydativ-na> (дата звернення 01.05.2025).
6. Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення, затверджене Рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 03.11.2016 № 143/зп-16 (зі змінами від 24 квітня 2024 року № 108/зп-24). URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/vid_24.04.2024.pdf (дата звернення 01.05.2025).
7. Положення про порядок складання кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання кандидатів, затверджене Рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 19 червня 2024 року № 185/зп-24 (зі змінами від 15 липня 2024 року № 220/зп-24). URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/polozhennya_pro_poryadok_skladannya_kvalifikaciyного_ispytu.pdf (дата звернення 01.05.2025).
8. Кулібаба А. Поняття доброчесності як ключовий критерій у процесі добору на посаду суддів. *Підприємство, господарство і право*. Випуск 2. 2018. С. 212–217.
9. Про підходи до визначення критеріїв оцінювання доброчесності суддів та кандидатів на посаду судді розповів член ВРП Сергій Бурлаков на міжнародному форумі. Вища рада правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/news/pro-pidhody-do-vyznachennya-kryteriyiv-ocinyuvannya-dobrochesnosti-suddiv-ta-kandydativ-na> (дата звернення 01.05.2025).

10. Закон України "Про судоустрій і статус суддів" № 1402-VIII, прийнятий Верховною Радою України від 2 червня 2016 року (зі змінами внесеними згідно із Законом № 3889-IX від 18.07.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 01.05.2025).
11. Рішення від 08.11.2022 по справі 9901/333/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107204619> (дата звернення 01.05.2025).
12. Your digital ID. Your company. Your freedom. «Estonia e-Residency». URL: <https://www.e-resident.gov.ee> (дата звернення 01.05.2025).
13. Про внесення змін до Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення, затвердженого рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 22 січня 2025 року № 20/зп-25. URL: <https://vkksu.gov.ua/doc/pro-vnesennya-zmin-do-polozhennya-pro-poryadok-ta-metodologiyu-kvalifikatsiyного-ocinyuvannya-1> (дата звернення 01.05.2025).